

Az OR-ZSE Könyvtárából 1944-ben elrabolt héber könyvritkaságok vissza- szolgáltatása Heidelbergből

2023. április 26-án az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Könyvtárából származó és a II. világháború során nácik által elrabolt könyvek ünnepélyes visszaadására került sor a Hochschule für Jüdische Studien Heidelberg (HFJS) jóvoltából és szervezésében.

Az OR-ZSE képviselőjében Balázs Gábor általános rektorhelyettes, Tamási Balázs könyvtárigazgató és Biró Tamás egyetemi docens vettek részt a különleges heidelbergi eseményen. Azon túl, hogy a visszaadott könyvek értékes muzeális dokumentumok, külön jelentősége van e kulturális javak restitúciójának, ugyanis ritkán kerül sor arra, hogy a második világháború során jogtalanul eltulajdonított javak mai birtokosai saját elhatározásukból vegyék fel a kapcsolatot az egykori tulajdonosokkal, hogy azokat önkéntesen visszaszolgáltassák – ahogy ezt az OR-ZSE Heidelbergbe kiutazott képviselői is kihangsúlyozták. A könyvek visszaadásának ceremóniáján Werner Arnold, a HFJS rektora mondott köszöntőt, majd Philipp Zschommler a HFJS Könyvtárának munkatársa ismertette a heidelbergi intézmény nemzetiszocializmus idején elrabolt könyveket feltáró projektjét, ezután Tamási Balázs, az OR-ZSE könyvtárigazgatója tartott előadást a Rabbiképző Könyvtárának múltjáról, jelenlegi eredményeiről és jövőbeli terveiről.¹ A Hochschule für Jüdische Studien Könyvtárában végzett átfogó provenienciakutatás eredményeképpen – főként a különböző tulajdonbélyegzők alapján – derült ki 17 kötetről, hogy azok az OR-ZSE Könyvtárából származnak, ráadásul a Magyarország

1944-es német megszállása idején Eichmann által elkobzott rabbiképzős könyvekkel kerültek Prágába, onnan pedig kalandos úton tovább Heidelbergbe. A 17 kötet közül négy darab 16. században nyomtatott héber könyvritkaság, amelynek egyikében Lelio Della Torre padovai rabbi tulajdonbélyegzője található. A *Mekhor Hajim* (magyarul: *Az Élet forrása*) című Tóra-kommentár 1559-es mantovai kiadásának címlapján szerepel az egyértelműen Rabbiképző Könyvtárához köthető Della Torre-pecsét. E ritka kötet és a többi könyv adatai, valamint releváns digitális felvételek elérhetők a főként nemzetiszocializmus alatt elkobzott és elmúlt években beazonosított könyvek németországi adatbázisában (Looted Cultural Assets), amelyet 2016-ban hoztak létre az alapítók.² E sorok írója nem sejtette az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének 2018. április 11-ei szakmai napján a Ráday-Gyűjteményben tartott – *A Lelio Della Torre-gyűjtemény sorsa Budapesten* című – előadása idején,³ hogy 2023-ban a Della Torre-gyűjtemény 1944-ben elkobzott egyik kötetének visszaszármaztatásban lesz része. *Habent sua fata libelli...*, ahogy az a 2018-as szakmai nap címe is hirdette, és az amint azt az élet pár év múlva bebizonyította.

¹ Lásd az erről tudósító internetes hírt: <https://or-zse.hu/a-soa-alatt-elrabolt-konyvek-visszaszolgáltatasa-az-or-zse-konyvtaranak/> (legutolsó megtekintés: 2023. 05. 30.)

² Lásd https://db.lootedculturalassets.de/index.php/Detail/entities/11116?lang=en_US (legutolsó megtekintés: 2023. 05. 30.)

³ A programot lásd: <https://eke.hu/szakmai-napok/2018.04.11.%3A%20Habent%20sua%20fata%20libelli%20II>. (legutolsó megtekintés: 2023. 05. 30.)

Az Országos Rabbiképző Intézet (az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem elődje) 1944-ben világviszonylatban is rendkívül értékes könyvtárral rendelkezett, amelyet a történelmi megpróbáltatások ellenére ma is méltán neveznek Európa egyik legjelentősebb zsidó egyházi könyvgyűjteményének. Könyvtárunk presztízsét főként az ún. Della Torre-gyűjtemény bekerülése alapozta meg. Az 1877-es alapítás évében bízták meg Kaufmann Dávidot (1852–1899), a rabbiszeminárium egyik alapító professzorát és első könyvtárnokát, hogy az elhunyt Lelio Della Torre rabbinak, a Padovai Rabbiképző talmudi professzorának a könyvtárát megvásárolja. A pesti Rabbiképző e nagyértékű hagyaték révén jutott a ma is legbecselesebbnek tartott ritkaságaihoz – több száz kötet 13. és 19. század között keletkezett héber kézírathoz, további több száz 16. századi héber antikvához és több, mint egy tucat héber ősnymtatványhoz – hogy csak a legfontosabbakat említsük.

A Rabbiképző Könyvtárának gyarapodása tovább folytatódott az első világháborúig más hagyatékok és nagyértékű könyvvásárlások révén, míg a második világháborúig vezető recesszívebb időszak után be nem következett a gyűjtemény brutális kifosztása az 1944. március 19-ei német megszállás idején. A vészterhes napokban Adolf Eichmann, akinek nyilván információi voltak az eddigre már több, mint 40 ezres gyűjtemény jelentőségéről, személyesen látogatott a Rabbiképzőbe, amelynek kulcsait és könyvtári katalógusait magához vette,⁴ ezt követően adott parancsot a könyvtár sok ezer kötetének az összegyűjtésére és elkobzására. Eközben a Rabbiképző pincéje a Kistarcsáról Auschwitzba történő deportálásnak lett az első gyűjtőfogháza. A feltehetően a náci birodalom Frankfurt am Main-i Zsidókutató Intézetébe elhelyezni kívánt és Budapestről elindított könyvtranszport a háború végén – kalandos kitérők után – a Prágai Zsidó Múzeumba került. Innen közel száz példány könyv jutott vissza a könyvtárba a világháborút követően Scheiber Sándornak, a Rabbiképző néhai igazgatójának közbenjárására.⁵

A könyvek átvétele és utolsó heidelbergi kiállítása (a képen balról jobbra: Bíró Tamás, Philipp Zschommler, Tamási Balázs, Werner Arnold, Balázs Gábor; forrás: Hochschule für Jüdische Studien Heidelberg)

⁴ Scheiber Sándor: A Magyar Izraeliták Országos Könyvtára. In Pintér Márta (összeáll.): *Régikönyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény.* Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtár tudományi és Módszertani Központ, 1974., 149–152., 149.

⁵ Scheiber Sándor: Zsidó könyvek sorsa Magyarországon a német megszállás idején. In *Magyar Könyvszemle* 86. (1970), 3., 233–235., 233.

Szefer Mekhor Hayim, Mantova, 1559. OR-ZSE Könyvtára. Kép forrása: Looted Cultural Assets; <https://db.looted-culturalassets.de/index.php/Detail/objects/273300> (legutolsó megtekintés: 2023. 05. 31.)

Főleg az időközben megromlott csehszlovák–magyar külpolitikai kapcsolat miatt a további elkobzott könyvek visszaszerzésére csak az 1980-as évek végén kerülhetett sor. Az 1988 és 1991 közti évek szervező munkájának köszönhetően sikerült a Prágai Zsidó Múzeumból visszaszerezni a '44-ben Eichmann által elkobzott és máig tisztázatlan példányszámú rabbiképzős könyvállomány egy szignifikáns részét. Ennek előkészítéseképpen Schweitzer József, intézményünk korabeli igazgatója, a későbbi országos főrabbi 1988 tavaszán a prágai Daniel Mayert, a budapesti Rabbiképző egykori hallgatóját bízta meg a visszaszolgáltatás helyi megszervezésével. Eközben 1989. augusztus 20-án a magyar kormány bocsánatot kért az 1968-as prágai események miatt (amelynek során a Varsói Szerződés tagállamaként Magyarország 1968. augusztus 20-ától részt vett Csehszlovákia katonai megszállásában) és egy csapásra elgördültek az akadályok a visszaszolgáltatás elől.⁶

A Prágai Zsidó Múzeum Templova utca 5. számú pincéjéből összesen 75 láda könyv, egész pontosan 2643 kötet Budapestre szállítását szervezte meg Remete László, a Rabbiképző könyvtárigazgatója és Volenszky Paula kolléganő, miután Prágába utaztak. A közel 3000 kötet könyv végleges visszaérkezése a könyvtárba – Remete László – beszámolója szerint 1991-ig tartott.⁷ A visszaszállított könyvek listája jól dokumentálható, de az Eichmann-féle hadiszákmány teljes könyvlistája máig ismeretlen. A hiányzó és általunk egyelőre pontosan nem meghatározható könyvtári kintlévőségünkben származik a heidelbergi intézmény könyvtárába került és 2023 áprilisában visszaszolgáltatót 17 kötet is. A Heidelbergbe kerülésnek is megvan a maga története. Philipp Zschommler a Hochschule für Jüdische Studien Heidelberg Könyvtárának kollégája a gyűjteményre kiterjedő provenienciakutatás során Emil Davidovič rabbi könyv-hagyatékában fedezte fel az OR-ZSE Könyvtárának példányait. Davidovič Kárpátalján született, rabbinikus tanulmányait követően Máramaroszigeten telepedett le feleségével. Innen 1944-ben Auschwitzba deportálták családjával együtt, ahol két gyermekét elvesztette, de feleségével túlélte a haláltábor. 1949-ben Prágába került, ahol 1960-ig a rabbinárus vezetőhelyettesként és rabbiként tevékenykedett, amikor is a csehszlovák állam politikai okokból megfosztotta állásától. A prágai főabbótól, korábbi mentorától ugyanekkor megöröklött könyvtárral sikerült az NSZK-ba költözni és Vesztfália-tartomány főabbijaként tevékenykedni 1986-os haláláig. Emil Davidovič rabbi könyvtárát, közel 6000 kötetet az 1979-ben alapított heidelbergi intézmény 1988-ban vásárolta meg az özvegytől.⁸ A heidelbergi intézmény nagylelkűsége, szakmailag példamutató és maximálisan etikus magatartása lehetővé tette számunkra, hogy megérjük a könyveink visszatérésének felemelő és egyben felkavaró érzését. Hiszen a Soá borzalmas eseményei mindmáig sokmillió szálon keresztül hatnak ránk. E tragikus szövedék apró részlete volt a Rabbiképző Könyvtárának 1944-es kifosztása, a magyarországi zsidó könyvek „holokausztja”. Ahogy azt a legutóbbi heidelbergi restitúció is bizonyítja, az elhurcolt könyvek visszatéréséből újabb remény fakadt a magyarországi zsidóság kulturális-szellemi hagyatékának megújulására.

DR. TAMÁSI BALÁZS
Országos Rabbiképző –
Zsidó Egyetem Könyvtára

⁶ Volenszky Paula: Nyolcvanas évek a Rabbiképzőben, lásd <https://www.milev.hu/kutatasblog/category/volenszky-paula> (2022.12.15.; legutolsó megtekintés: 2023. 05. 30.)

⁷ Remete László: Egy visszahozott hadiszákmány. In Magyar Könyvszemle. 109. (1993) 4., 419–429.

⁸ Philipp Zschommler 2023. április 26-ai heidelbergi előadása alapján és a ceremónia során bemutatott tabló alapján (lásd Restitution nach Budapest).